

PRIJEVOD POSLANICE EFEŽANIMA KOD RUPČIĆA I DUDE-FUČAKA

Dr Mato ZOVKIĆ

Pod Rupčićevim prijevodom mislim ovdje na onaj iz god. 1967, koji je izdan u Sarajevu, s uvodima u pojedine knjige NZ i popratnim egzegetskim bilješkama ispod teksta.¹ Rupčić se tuži da su promjene unešene u njegov prijevod NZ u izdanju zagrebačke Biblije iz god. 1968. načinjene bez njegova znanja te da su ponekad na štetu smisla.² Što se tiče prijevoda NZ koji je izašao u Sarajevu god. 1961. pod njegovim imenom, sam Rupčić kaže da je tek pristao na stavljanje svoga imena Raspudićevu prijevodu, jer taj prijevod uopće ne bi mogao biti izdan u domovini.³

Jedini je A. Škrinjar bibličarski ocijenio Rupčićev prijevod, donijevši vrlo pozitivivan opći sud („Vjeran, jasan, lijep”) uz niz kolegijalnih primjedbi za mjesta koja se mogu i drukčije prevesti.⁴ Za vrednovanje Rupčićeva prijevoda smatram važnim ono što je sam Rupčić napisao tumačeći smjernice Sabora za prevođenje Svetog pisma: poštivanjem znanstvenih i vjerskih načela prevodilac se čuva jednostranosti; pri prevođenju je glavni smisao a sve je drugo sporedno, jer Božja riječ nije petrefakt nego događaj i proces.⁵ Sve ostale ocjene Rupčićeva NZ su u okvi-

1 *Sveto pismo – Novi zavjet*, s izvornog grčkog teksta preveo i bilješkama popratio dr fra Ljudevit Rupčić, hercegovački franjevac, Sarajevo, izd. Franjevačka teologija 1967.

2 Usp. Lj. RUPČIĆ: *Odgovor*, Crkva u svijetu IV (1969) 3, 239–240, osobito točka 6, str. 240.

3 Usp. toč. 2 i 4 Rupčićeva *Odgovora*, *ibid.*, str. 239. On tu odgovara na članak G. RASPUDIĆA: *Tri izdanja Novog zavjeta*, CUS IV (1969) 3, 201–239; 4, 289–322. Za razumijevanje polemike bitna je *Primjedba R. Silića*, *ibid.*, 240–241. Usp. također G. RASPUDIĆ: *Nekoliko riječi na Primjedbu i Odgovor*, *ibid.*, 4, 366–368.

4 Usp. A. ŠKRINJAR: *Novi hrvatski prijevod Svetog pisma Novog zavjeta*, CUS III (1968) 2, 65–75. Škrinjar je također jedini djelomično ocijenio zagrebačku Bibliju u svojim člancima: *Prijevod psalama u novoj hrvatskoj Bibliji*, CUS IV (1969) 1, 47–66; *Knjiga Mudrosti u novoj hrvatskoj Bibliji*, *ibid.*, 4, 337–351.

5 Usp. Lj. RUPČIĆ: *Načela „Dei Verbum” o prijevodima Sv. pisma*, BS 37 (1967), 185–189.

ru brojnih (i žučnih) rasprava o jeziku nove hrvatske Biblije koja je u ovih dvanaest godina postala *textus receptus* za čitaoce hrvatskog jezičnog područja.⁶

B. Duda i J. Fućak priredili su po mandatu hrvatskih biskupa svagdašnji i nedjeljno-blagdanski lekcionar za obnovljenu liturgiju u koji nisu jednostavno preuzeli tekst zagrebačke Biblije nego su nastojali prirediti novi prijevod. Kod toga su se morali držati rimskih smjernica za prevođenje liturgijskih perikopa.⁷ Za razumijevanje njihova lekcionara važno je i ono što piše J. Fućak nakon prvih napada na neologizme i neuobičajene fraze.⁸ Iz prijevoda novozavjetnih perikopa za novi hrvatski lekcionar razvio se njihov rad na novom, samostalnom i izvornom prijevodu cijelog NZ.⁹ Na žalost, egzegetsku ocjenu ni lekcionara ni cijelog prijevoda NZ nije donio još nijedan hrvatski bibličar. Hrvatski bibličari u domovini vjerovatno su previše zaposleni da bi za to mogli odvojiti nekoliko mjeseci savjesnog rada, a oni izvan domovine ili su se isključili iz aktivnog bibličarskog rada ili ne poznaju dovoljno današnji crkveno-hrvatski jezik. Raspudićevu polemiku ne možemo smatrati egzegetskom ocjenom, jer prvenstveno ispituje jezik u prijevodu Duda-Fućaka, iako ponegdje dovodi u pitanje i točnost prijevoda pojedinih mjesti.¹⁰

6 Usp. K. KOSOR: Nešto o jeziku nove hrvatske Biblije, *Svesci* 14 (1969), 69–70; M. MEŠTROVIĆ: O jeziku Biblije, *CUS IV* (1969) 1, 95–99; J. ŠETKA: Kršćanski termini u novom prijevodu Biblije, *Kritika* 12 (svibanj-lipanj 1970), 313–317. K. KOSOR: Kolebanja u jeziku nove hrvatske Biblije, *ibid.*, 354–369. B. KLAIĆ: Sintaksa Biblije, *ibid.*, 318–353; S. RENDIĆ: O imenu Židova, *ibid.*, 406–410.

7 Usp. *Instruction sur la traduction des textes liturgiques pour la célébration avec le peuple* (od 25. I. 1969), *Notitiae V* (1969), 3–12. Instrukcija je upućena predsjednicima biskupskih konferencija i razrađuje odredbu iz br. 36 saborske Konstitucije o liturgiji o prevođenju liturgijskih tekstova na žive jezike. Prevodim br. 30. i 31. koji govore o biblijskim perikopama: „Medu liturgijskim tekstovima Sveto pismo je uvijek zauzimalo privilegirani položaj, jer Crkva priznaje u svetim knjigama riječ Božju predanu pismeno (usp. *Konst. Dei Verbum* 9). Ta Božja riječ povijesno nam dolazi u različitim oblicima, to jest u posebnim književnim vrstama. Stoga se objava koja nam je tako priopćena ne može potpuno otkinuti od književnog oblika u kojem nam je prenešena. Iz toga razloga u prijevodima Biblije namijenjenim liturgiji trebaju na poseban način biti poštivane govorničke i književne odlike različitih književnih vrsta zastupljenih u Pismu. To posebno vrijedi za prevode psalama i biblijskih pjesama. Biblijski prijevodi u rimskoj liturgiji 'trebaju biti prilagođeni latinskom liturgijskom tekstu' (Instrukcija od 26. IX. 1964, br. 40a). Ni na koji način ne smiju parafrazirati biblijski tekst, makar ga je teško razumjeti. Ne smiju ni umetati, u zagradama ili izvan zagrada, izraze ili fraze za objašnjenje: sve to spada na katehezu i na homiliju.” U br. 32 Instrukcija se poziva na *Dei Verbum* 22 te dopušta da se u liturgiji upotrebljavaju ekumenski prijevodi (gdje postoje), dakako uz odobrenje biskupa.

8 Usp. J. FUĆAK: *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara*, Zagreb, KS 1974, 345 sl.

9 *Novi zavjet* s grčkog izvornika preveli Bonaventura Duda i Jerko Fućak, Zagreb, KS 1973. Ovaj prijevod, za razliku od Rupčićeva, ne donosi egzegetske bilješke uz tekst ispod crte. Zato donosi Dodatak u kojem su: Kratice biblijskih knjiga (str. 493); Navodi Staroga zavjeta u Novom zavjetu (494–503); Kronološka tablica (504–518); Uvod u pojedine knjige Novoga zavjeta (519–548, koji je priredio B. Duda); Tablica nedjeljnih čitanja (349–556); Stvarno kazalo (557–580); Tumač naziva i imena (str. 581–600, također od B. Duda) i 4 geografske karte.

10 Usp. G. RASPUDIĆ: Osvrt na prijevod Novog zavjeta, *Služba Božja XVII* (1977) 1, 80–88; 2, 173–182; 3, 269–278. On priznaje da je prijevod doista nov, da nije raden na brzu ruku, ali mu predbacuje slijedeće nedostatke: prejake i neumjerene izraze, mrtvilo koje izvire iz ropskog prevođenja, izlomljenost, „dakanje”, prečestu uporabu eksplikativne riječice „ta”, zastarjele izraze i riječi, kovanice. Na str. 272–277 donosi tridesetak stihova koje

Ovdje želim ispitati glavna jezična i stilska obilježja Poslanice Efežanima te pokazati kako su ona došla do izražaja u prijevodima Rupčića i Dude-Fučaka. Jezik i stil Ef ispitivan je posljednjih stotinjak godina uglavnom sa stajališta sličnosti i različnosti u odnosu na sigurno Pavlove poslanice.¹¹ Za sada ne postoji samostalna studija o jeziku i stilu Ef kao što je npr. Bujardova o Kol.¹²

STATISTIČKI PODACI I HAPAX LEGOMENA

Ef je novozavjetni spis s 2418 ukupnih riječi (Wortbestand)¹³ u 155 stihova grčkog teksta. Rječničko blago ovog spisa (Wortschatz) obuhvaća 529 riječi, od kojih 13 dolazi po 26 i više puta. Određeni član *ho* dolazi 441 puta, veznik *kai* 137, *en* 117, zamjenica *autos* 67, pridjev *pas* 50, glagol *einai* 48, osobno ime i funkcija *Hristos* 46 puta.

Komentatori su opazili literarnu povezanost Ef i Kol do te mjere da Ef ponavlja cijele fraze iz Kol, što je jednim dokaz da Pavlov pisar citira raniju učiteljevu poslanicu dok sluša diktat nove poslanice, a drugima znak pripadništva Ef pavlov-

smatra netočno prevedenima. Nisam mogao sve provjeravati, ali jesam Ef 4,29. Stih je težak jer nije sigurno s kojim izrazom u rečenici treba vezati genitiv *tēs hreias* i odatle razlike u prijevodima. D-F. su ga povezali s prethodnim *pros oikodomēn* te imenicu *oikodomē* u hrvatskom prijevodu pretvorili u glagol radi usklađivanja s ostalim glagolskim izričajima u rečenici: „...nego sama dobra da prema potrebi sazida i milost iskaže...” Taj dio stiha u kontroverznom izdanju iz 1961, koje bi sadržavalo Raspudićev prijevod, glasi: „... nego samo korisna za izgradnju, gdje je potrebno da donese milost...”. U Rupčićevu prijevodu taj dio stiha glasi: „... nego samo korisna za izgradnju tamo gdje je potrebno da iskaže dobročinstvo...” „Netočno” bi bilo *tēs hreias* izravno podložiti izrazu *pros oikodomēn* i imenicu *oikodomē* prevesti glagolom. Istina je da RSV prevodi: „... but only such as is good for edifying, as fits the occasion, that it may impart grace...” te NEB: „... and helpful to the occasion, so that it brings a blessing to...”, ali se prijevod D-F. ne može jednostavno proglasiti krivim.

- 11 C. L. MITTON: *The Epistle to the Ephesians. Its Authorship, Origin and Purpose*, Oxford 1951, str. 107–220 ispituje jezik i stil Ef te zaključuje da autor ne može biti Pavao. E. PERCY: *Die Probleme der Kolosser- und Epheserbriefe*, Lund 1946, str. 179–252 vidi sve bitne crte jezika i stila Ef također u ostalim, sigurno Pavlovim poslanicama te zaključuje da i Ef potječe od Pavla. Isto tako A. VAN ROON: *The Authenticity of Ephesians*, Leiden 1973, 100–212. Posljednjih desetak godina većina nekatoličkih i katoličkih bibličara, osobito u njemačkom govornom području, drže da je Ef djelo Pavlove škole između 80. i 90. godine, iako još ima komentatora koji je smatraju Pavlovim djelom, pisanim pod kraj života, npr. M. BARTH: *Ephesians*, New York 1974 (protestant); N. HUGEDÉ: *L'Épître aux Ephésiens*, Genève 1973 (protestant); B. BENOIT, francuski dominikanac, koji djeluje u Ecole biblique u Jeruzalemu već 30 godina, piše o teologiji Kol i Ef i smatra ih Pavlovim djelom. To je pokazao također u jednom članku o razvoju Pavlove misli iz god. 1979.
- 12 W. BUJARD: *Stilanalytische Untersuchungen zum Kolosserbrief als Beitrag zur Methodik von Sprachvergleichen*, Göttingen 1973. Neke statističke podatke o Ef preuzimam od njega.
- 13 Podatak o 2418 riječi donosi BUJARD, op. cit., 24, dok R. MORGENTHALER: *Statistik des neutestamentlichen Wortschatzes*, Zürich 1958, str. 168, donosi podatak o 2425 ukupnih riječi u Ef. Razlike dolaze od usvajanja varijanata.

skoj školi a ne Pavlu kao autoru.¹⁴ Kol i Ef sadrže deset zajedničkih riječi koje ne dolaze nigdje drugdje u cijelom NZ: *anthrôpâreskos* (Ef 6,6; Kol 3,22 = koji se želi samo ljudima svidjeti; koji se ulaguje ljudima)¹⁵; *apallotriôústhai* (Ef 2,12; 4,18; Kol 2,19 = biti otuđen); *apokatalássein* (Ef 2,16; Kol 1,20.21 = pomiriti, izmiriti); *aúksêsis* (Ef 4,16; Kol 2,19 = rast), *hâfê* (Ef 4,16; Kol 2,19 = veza, zglob), *ofthalmodoullâ* (Ef 6,6; Kol 3,22 = biti na oku, naoko), *rizoústhai* (Ef 3,17; Kol 2,7 = biti uvriježen, biti ukorijenjen); *syzðopoiêin* (Ef 2,5; Kol 2,13 = oživjeti s); *synegeîrein* (Ef 2,6; Kol 2,12; 3,1 = uskrisiti s); *hymnos* (Ef 5,19; Kol 3,16 = hvalospjev). Osim ovih dislegomena zajedničko je svojstvo Ef i Kol da „upotrebljavaju riječi oblikovane kombinacijom različitih izraza, pri čemu se spajaju pridjevi, imenice ili glagolski korijeni”.¹⁶

Ef ima 41 novozavjetnu „one sample word” (kako bi rekao Van Roon) ili hapax legomenon. Evo ih abecednim redom: *âtheos* (2,12 = bez pravog Boga, neznabožac); *aishrôtês* (prostaštvo, prostota); *ananeoùn* (4,23 = obnavljati); *ânoiksis* (6,19 = otvoriti)¹⁷; *apalgêin* (4,19 = izgubiti svaki čudoredni osjećaj, otupiti sam sebe); *âsofos* (5,15 = lud); *bêlos* (6,16 = strijela); *ektrêfein* (5,29; 6,4 = hraniti-odgajati); *henotês* (4,3.13 = jedinstvo); *eksishêein* (3,18 = biti sposoban, moći); *epidyêin* (4,26 = začiti); *epifaúskein* (5,14 = svijetliti, zasvijetliti); *hetoimasía* (6,15 = spremnost); *eúnoia* (6,7 = dragovoljno)¹⁸; *eutrapelía* (5,4 = dvosmislena šala, dvosmislica)¹⁹; *thyreós* (6,16 = štit); *katartismós* (4,12 = pripraviti, opremiti); *katóteros* (4,9 = donji); *klêroun* (1,11 = primiti baštinu, pasti u dio); *klydonízesthai* (4,14 = biti igračka valova, biti onaj kojim se valovi poigravaju); *kosmokrátôr* (6,12 = vrhovnik svijeta, upravljač svijeta); *kryfê* (5,12 = potajno); *kybeía* (4,14 = prijevarena igra, kockanje); *makrohrónios* (6,3 = dugo živjeti); *mégethos* (1,19 = velik, veličina); *methodéia* (4,14; 6,11 = lukavo krčiti put-napad, krčiti put-lukavstvo); *mesótoihon* (2,14 = prezida, pregrada); *môrclogía* (5,4 = ludorija); *pâlê* (6,12 = borba, boriti se); *parorgismós* (4,26 = srdžba); *polypôikilos* (3,10 = mnogolik); *proelpízein* (1,12 = prije postaviti nadu, nadati se već prije); *próteros* (4,22 = prijašnji); *proskartêrêsis* (6,18 = ustrajnost); *rytis*

14 Od obilne literature ups. P. BENOIT: Rapports littéraires entre les épîtres aux Colossiens et aux Ephésiens u *Neutestamentliche Aufsätze. Festschrift J. Schmid*, Regensburg 1963, 11–12. N. J. CADBURY: The Dilemma of Ephesians, NTS 5 (1958–59), 91–102.

15 Značenje kod Rupčića, zatim kod Dude-Fučaka. Ako je samo jedna riječ, znači da prevodioci upotrebljavaju isti hrvatski izraz za dotičnu grčku riječ.

16 A. VAN ROON, op. cit., 173. Ovaj konzervativni protestantski egzeget, poznat po komentarima Rim, Gal i knjizi o Pavlovoj teologiji, ne prihvaća nastanak Kol prije Ef niti izravnu literarnu ovisnost Ef od Kol, nego svu literarnu i doktrinarnu zadržnost tumači zajedničkom homiletskom i kerigmatskom pozadinom u pavlovskim zajednicama prve Crkve, op. cit., 413–432.

17 Grčki izraz *hina moi dothê logos en anoiksei tou stomatos mou* R. prevodi: „... da mi se, kad otvorim svoja usta, dadne riječ...” D-F.: „... da mi se otvore usta i dade riječ...”. S pravom su i R. i D-F. imenicu *anoiksis* preveli glagolom u duhu hrvatskog jezika.

18 Imenica *eúnoia* s prijedlogom *metá* s pravom je prevedena priloški.

19 U klasičnom grčkom, pa i kod Filona, *eutrapelía* je svojstvo onoga koji je *eutrápelos* = duhovit, zabavan, ali i lakrdijaš, prost. U profanom grčkom ima pretežno pozitivan smisao Usp. H. G. LIDDEL-R. SCOTT: *A Greek-English Lexicon*, a. 1.

(5,27 = bora, nabor); *symnétohos* (3,6; 5,7 = dionik-imati posla s nekim, sudionik-imati nešto s kime); *sympolítēs* (2,19 = sugrađanin); *synarmologéin* (2,21; 4,16 = skupa povezati, povezati); *synoikodoméin* (2,22 = zajedno sazidati, ugrađivati); *syssōmos* (3,6 = biti od istog tijela, biti „sutijelo”).

Ova posljednja riječ do sada nije pronađena u spisima profanih pisaca koji su pisali grčki. Autor Ef skovao ju je da izrazi svoju vjeru o Crkvi koja je tijelo Kristovo, sastavljeno od obraćenika s poganstva i židovstva. Tom kovanicom on se divi Bogu što bivše pogane ne samo pripušta u novozavjetni narod Božji kao sugrađane svetih nego im omogućuje da budu rastuće tijelo Kristovo. Stavljanjem u navodnike ove kovanice, koja u hrvatskom zvuči neobično, Duda-Fučak su upozorili čitaoca da je to tehnički izraz kojemu treba tražiti značenje iz teološke perspektive Ef. Stoga nema pravo Rapsudić kad ih napada za ovaj izraz kao netočan u odnosu na grčki izvornik.²⁰

Mnogi od ovih hapax legomena nalaze se u odsjeku o Crkvi kao Kristovoj zaručnici i u metafori o kršćanskom duhovnom naoružanju (5,22–33; 6,13–17), što bi bio parenetski dio Ef, gdje su riječi preuzimane iz kerigme ili židovske sinagogalne homiletike.²¹ Hapax legomena dolaze, međutim, i u doktrinarnom dijelu. Tako odsjek 2,11–22 sadrži 5 novozavjetnih i 7 pavlovskih hapax legomena pa „upravo hapax legomena sačinjavaju kostur koji nosi teološku argumentaciju ovog odlomka”.²²

Ovoliki broj hapax legomena ne odskāče od drugih pavlovskih poslanica približne dužine, jer Fil ima 41, Gal 33, Kol 38. Ef sadrži 32 riječi koje u NZ dolaze samo u pavlovskoj zbirci poslanica.²³ Većina od njih su teološki važne pa ih navodim s prijevodima naših autora: *agathōsýnē* (5,9 = dobrota); *aishrós* (5,12 = sramota); *aletheúein* (4,15 = provoditi u život istinu, istinovati); dolazi još samo u Gal 4,16); *anakefalalaíousasthai* (1,10 = obuhvatiti pod jednu glavu, uglaviti); izraz dolazi samo još u Rim 13,19); *anēkei* (5,4 = biti na mjestu, priličiti se); *haplótēs* (6,5 = iskrenost, jednostavnost); *ára óún* (2,19 = prema tome, tako dakle), *arrabōn* (1,14 = zalog; ova riječ dolazi još samo u 2 Kor 1,22); *aftharsía* (6,24 = neraspadljivost); *eksagorázein* (5,16 = iskorištavati, iskupljivati); *epihorégía* (4,16 = opskrban, zbrinjavanje); *euōdía* (5,2 = ugodan)²⁴; *thalpéin* (5,29 = njegovati);

20 Usp. G. RASPUDIĆ: Osvrt na prijevod Novog zavjeta (II), Služba Božja 1977, 2, 182.

21 Usp. J. A. GRASSI: The Letter to the Ephesians, JBC 56, 5.

22 H. MERKLEIN: *Das kirchliche Amt nach dem Epheserbrieff*, München 1973, 20.

23 E. PERCY, op. cit., 179–180 navodi 51 riječ u Ef kao vlastitu u pavlovskoj zbirci (pavlovska hapax legomena). Provjerio sam ih sve te ustanovio da samo *hyperanō* stoji jedino u Ef i Heb u okviru NZ, a sve ostale tamo pavedene stoje i u drugim (nepavlovskim) spisima NZ. Za pavlovska hapax legomena poslužio sam se rječnikom pri kraju knjige B. F. WESTCOTT: *Saint Paul's Epistle to the Ephesians*, Grand Rapids 1979, 203–209 (reprint iz 1906). Ali i tu se omakla jedna pogreška, jer je navedeno da *praytēs* iz Ef 4,2 spada u pavlovska hapax legomena, a ta riječ dolazi također u Jak, 1,21; 3,13 te u 1 Pt 3,16.

24 Izraz *eis osmēn euōdias* je hebraizam koji doslovno znači „za miris miomirisa” pa ga naši prevodioci kroatiziraju „na ugodan miris”.

kámptein (3,14 = sagibati, prigibati); *loutron* (5,26 = kupelj,²⁵ ovaj izraz postoji još samo u Tit 3,5 gdje se sigurno odnosi na krštenje); *mnéa* (1,16 = zajedno s participom *poioumenos* sjećati se); *nouthesía* (6,4 = opomena, urazumljivanje); *oikeios* (2,19 = ukućanin); *pepoithêsis* (3,12 = pouzdanje); *perikefaláta* (6,17 = kaciga); *pleonéktês* (5,5 = lakomac, pohlepnik); *potêma* (2,10 = stvorenje, djelo); *presbúein* (6,20 = biti poslanik); *proêtoimázein* (2,10 = unaprijed pripremiti, unaprijed pripravit); *prosgôgê* (2,18; 3,12 = pristup); *protítesthai* (1,9 = prije odlučiti, prije zasnovati); *hyiothesía* (1,5 = sin, posinstvo); *hyperânô* (1,21 = iznad); *hyperbállein* (1,19; 2,7; 3,19 = izvanredno-izvanredan-nadilaziti, prekomjeran-preobilan-nadspoznatljiv); *hyperekperissoú* (3,20 = neograničeno više, mnogo izobilnije); *hréstótês* (2,7 = dobrota, dobrohotnost).

Iz načina kako su naši prevodioci preveli navedena hapax legomena i dislegomena u Ef vidimo najprije da su poštivali kontekst i u tom smislu nisu rječničko-ropski prevodili. Čak su isti izraz u različitom kontekstu različito preveli. To uostalom zahtijeva svaki prevodilački rad, za koji je nužno ne samo znati jezik izvornika i prevođenja nego i osnovni smisao teksta. Današnji se bibličari slažu da SP treba prevoditi idiomski, poštujući duh biblijskog izražavanja.²⁶ Ipak je i u tom slučaju moguće oscilirati između što veće vjernosti izvorniku i što veće prilagodjenosti današnjem čitaocu u duhu njegova jezika. Iz načina kako je Rupčić preveo navedene izraze vidimo da on naginje što boljem pericanju sadržaja za čitaoce koji nisu profesionalni teolozi, dok se Duda-Fučak trude ne samo oko vjernog pericanja sadržaja nego i oko traženja što doslovnijih riječi.

LITURGIJSKA GRAĐA I RITMIČNI ODLOMCI

Pomoću Formgeschichte otkriveno je da Ef, kao i druge poslanice pavlovske zbirke, sadrži neke izravne citate ili prerađene izreke iz liturgije prve Crkve,

²⁵ Izraz *tô loutrô tou hydatos en remati* je otvoren različitim razumijevanju i naši su prevodioci ostavili više mogućnosti. Prema nekim ezgegetima *en remati* (R. = uz *pratnju* riječi, D-F. = uz riječ) može označavati formulu kajanja za grijeha koju su izgovarali odrasli katekumeni prilikom krštenja, ali i krsnu formulu ili pak ispovijest vjere koju su krštenici polagali prilikom pridruženja Kristu i Crkvi. *En remati* je mogla biti i misionarska propovijed koja je krštenike potaknula na obraćenje i vjeru. Prijevod D-F. ostavlja širu mogućnost razumijevanja *en remati* nego R.

²⁶ Usp. E. A. NIDA: *Toward a Science of Translating*, Leiden 1964. Slušao sam 4 predavanja autora koji je gostovao na Papinskom biblijskom institutu te govorio o svome radnom iskustvu u koordiniranju prevođenja SP na različite afričke jezike. Predavač je tom zgodom istaknuo problem da kod afričkih plemena obrezanje predstavlja inicijaciju i pripuštanje među odrasle muškarce, pa se u takvim slučajevima obavezno mora ispod crte staviti tumačenje o smislu obrezanja kod Židova u vrijeme kad se Isus obrezao. Predavač je tom zgodom istaknuo da se SP ne smije prevoditi kao da je nastalo prije 10 godina u susjednom selu.

Za daljnju literaturu o prevođenju SP usp. J. CALLOW: *Translating the Word of God*, Grand Rapids 1974. K. CALLOW: *Discourse Considerations in Translating the Word of God*, Grand Rapids 1974.

zatim ispovijesti vjere, tradicijsku parenezu, liturgijske usklike i doksologije.²⁷ Istočnonjemački protestantski egzeget G. Schille izradio je 1953. disertaciju o liturgijskoj građi u Ef (*Liturgisches Gut im Epheserbrief*). Prema njemu Ef 1,3–12 i 2,4–10 su pjesme prve Crkve koje su se upotrebljavale pri inicijaciji obraćenika (*Initiationslied*), a Ef 2,14–18 je himan u čast Otkupitelju (*Erlöserslied*). Zato on te stihove prevodi kao ritmički tekst u kojem se opažaju strofe i misaone cjeline.²⁸

Blagoslovni himan kojim počinje ova poslanica R. Deichgräber proteže do 1,14 zajedno s mnogim drugim egzegetima. On vidi pjesnički oblik u Ef 1,20–23 te i taj odlomak smatra himnom u čast Kristu (*Christushymnus*).²⁹ Neki vide krsni himan u Ef 2,19–22.³⁰ Kao literarne znakove preuzetih ili prerađenih himana egzegeti uzimaju neke veznike, zatim učestalost aorista u odlomku ili dekliniranih participa u relativnoj rečenici, paralelizam dijelova rečenica ili strofa, ritmičnost teksta. Dakako da tu postoji širok prostor za subjektivno vrednovanje, ali su barem načelno neki kriteriji ustaljeni.³¹ Markus Barth u svom komentaru Ef razlikuje himne, fragmente himana i vjeroispovijesne formule u slijedećim odlomcima Ef: 1,3–14.20–23; 2,4–7.10; 2,14–18.20–22; 3,5.20–21; 4,4–6.11–13.22–24; 5,2.14.25–26. On to ističe u samom prijevodu tako što na tim mjestima tekst ne stavlja od ruba do ruba nego strukturirano.

Zagrebačka je Biblija, po uzoru na francusku *Bible de Jérusalem*, na koju se u proslavu izričito poziva, mnoge proročke i mudrosne tekstove SZ rasporedila u stihove tako da B. Klaić ističe: „Ima u Bibliji mnogo vrlo lijepih stihovanih tekstova.”³² Od naših prevodilaca Rupčić je stihovano rasporedio Ef 1,3–14.20–23; 2,14–18 te citat u 5,14 a Duda-Fučak samo 1,3–14 i 5,14. Začuduje što su tiskali kao običnu prozu odlomak 2,14–18 koji je ritmičan, i po mišljenju većine današnjih komentatora to je kristološki himan. Tim više što inače u svom prijevodu NZ stihovano raspoređuju građu u evanđeljima i poslanicama (osobito u ivanovskoj zbirci) koju komentatori smatraju ritmičkom prozom. Ovakvim rasporedom čitalac biva upozoren na posebnost odlomka, oko mu se odmori na bjelini u knjizi tako da s više pažnje može pratiti tekst.

27 Usp. A. CAMPBELL KING: Ephesians in the Light of Form Criticism, *The Expository Times* 63 (1951/52), 273–276.

28 Usp. G. SCHILLE: *Frühchristliche Hymnen*, Berlin 1965, 24–31; 53–59; 65–73.

29 Usp. R. DEICHGRÄBER: *Gotteshymnus und Christushymnus. Untersuchungen zu Form, Sprache und Stil der frühchristlichen Hymnen*, Göttingen 1967, 65–76; 161–167.

30 Usp. W. NAUCK: Eph. 2,19–22 – ein Tauflied?, *Evangelische Theologie* 13 (1953), 362–371. J. SANDERS: Hymnic Elements in Ephesians 1–3, *ZNW* 65 (1965), 214–235. H. MERKLEIN, op. cit., 121–158 pri analizi ovog odlomka odbacuje pretpostavku o himničkom obilježju.

31 Usp. M. BARTH, op. cit., 6–10.

32 Usp. B. KLAJČ, art. cit., 320 povodom pjesme o Sluzi Jahvinom u Iz 42.

PODNASLOVI, ODSJECI, ODLOMCI

Grčki tekst NZ nije u početku imao rasporeda na poglavlja i odlomke niti je sadržavao podnaslove. Štedilo se na materijalu, čitač je morao sam odlučiti veličinu odlomka koji kani u liturgiji pročitati i protumačiti kao misaonu cjelinu. Kad su u srednjem vijeku unesene podjele na poglavlja, i kasnije na retke, još uvijek se nisu stavljali podnaslovi u tekst. Crkveni oci i srednjovjekovni komentatori izlagali su SP u oblik „lanca”, susljedno tumačeći rečenicu po rečenicu, ne trudeći se da otkriju veće misaone cjeline i literarne prijelaze od jedne teme na drugu. Današnji komentatori i prevodioci stavljaju naslove i podnaslove u sveti tekst (koji dakako nisu nadahnuti), kako bi čitaocu olakšali razumijevanje teksta u manjim cjelinama.

Znanstvena izdanja NZ na grčkom koja su priređena za studij teologije obično ne donose podnaslove, ali svakako raspoređuju tekst na poglavlja i odlomke. Takav je najrašireniji Nestleov *Novum Testamentum graece* koji ni u obnovljenom, 26. izdanju ne donosi podnaslove, ali dijeli tekst Ef (i drugih spisa NZ) na mnogo više manjih odlomaka od dosadašnjih izdanja. Merkov *Novum Testamentum graece et latine* dijeli Ef na 10 odlomaka i svakome od njih daje posebni naslov na latinskom. Ekumensko izdanje *The Greek New Testament* dijeli Ef na 18 odlomaka i 16 podnaslova.

Rupčić je podijelio Ef u 34 odlomka sa slijedećom strukturom i podnaslovima:

Natpis i pozdrav 1,1–2

TAJANSTVENOST SPASENJA I CRKVE 1,3–3,21

Nacrt spasenja 1,3–14

Molitva za dublje poznavanje spasenja 1,15–23

Spasenje je dar, a ne zasluga 2,1–10

Izjednačenje Nežidova i Židova u Kristu 2,11–22

Pavlova uloga u spašavanju 3,1–13

Molitva za život po upoznatoj tajni 3,14–19

Hvalospjev Bogu 3,20–21

OPOMENE 4,1–6,24

Crkveno jedinstvo 4,1–6

Uloga pojedinaca u Crkvi 4,7–16

Pretvorba u novoga čovjeka 4,17–24

Odbacivanje poganskih mana 4,25–32

Život u neporočnosti 5,1–7

Život u svjetlu 5,8–20

Staleške dužnosti 5,21–6,20

Dužnosti žena 5,22–24

Dužnosti muževa 5,25–32

Dužnosti djece i roditelja 6,1–4

Dužnosti robova i gospodara 6,5–9

Duhovno naoružanje kršćanina 6,11–20

Završetak 6,21–24

Osobne obavijesti 6,21–22

Blagoslov 6,23–24

Naslov Staleške dužnosti tiskan je u sredini (kao Opomene i Tajanstvenost spasenja i Crkve) ali razmaknuto. To vjerojatno znači da i Rupčić kao i većina današnjih egzegeta vidi u Ef dva skoro jednaka dijela: doktrinarni koji obuhvaća poglavlja 1–3 i parenetski koji obuhvaća poglavlja 4–6. Smatram da naslov Opomene za parenetski dio nije najsretniji, jer uključuje ideju čistog moraliziranja, dok i ovaj dio sadrži dogmatske izreke na kojima se temelje poticaji, ohrabrenja pa i opomene na život dostojan kršćanskog poziva na vjeru i pridruženost Kristu u Crkvi. Također smatram nespretnim podnaslov „Pavlova uloga u spašavanju”, jer se u tom odlomku radi o Pavlovu ministeriju među poganima: on ne spašava nego proklamira spasenje ponudeno i dostupno u Kristu, a jedini Bog obraća i spašava. Naslov doktrinarnog dijela potpuno je isti kao u *Bible de Jérusalem*, što nije nikakva sramota ni plagijat nego znak da prevodilac prati današnju egzegezu. Rupčićevi podnaslovi te osobito bilješke podsjećaju i na Schlierov komentar Ef.³³ Bio bi znak bolesne težnje za originalnošću kad bi svaki prevodilac pojedinim odsjecima i odlomcima SP davao naslov kakav ne postoji ni kod kojeg prevodioca i komentatora.

Duda-Fučak dijele Ef na 31 odlomak uz slijedeću strukturu i naslove:

NASLOV 1,1–2

I. OTAJSTVO SPASENJA I CRKVE 1,3–3,21

1. Božji naum spasenja 1,3–23
2. Spasiteljski naum Božji ostvaren u nama 2,1–10
3. Židovi i neznabošci sjedinjeni u istom spasenju 2,11–22
4. Pavlova uloga u spasenju 3,1–21
Pavao poslužitelj Otajstva Kristova 3,1–13
Pavlova molitva 3,14–21

II. NOVI ŽIVOT KRŠĆANA 4,1–6,20

- Poticaj na jedinstvo 4,1–16
- Novi život u Kristu 4,17–5,20
- Obiteljsko ćudoređe 5,21–6,9
- Duhovni boj 6,10–20

OSOBNE VIJESTI I POZDRAVI 6,21–24

Neki od ovih naslova su isti kao u *Bible de Jérusalem* (npr. za 1,3–3,21; 4,1–16). Kritička napomena uz naslov Pavlova uloga u spasenju vrijedi i ovdje. Nije ista književna vrsta blagoslovni himan 1,3–14 i odlomak koji slijedi pa bi ih trebalo odvojiti novim naslovom a ne samo odlomkom. U odsjeku Obiteljsko ćudoređe Rupčić je preglednije stavio podnaslove. Duda-Fučak su dali pozitivniji naslov

33 Usp. H. SCHLIER: *Der Brief an die Epheser. Ein Kommentar*, Düsseldorf 1957.

parenetskom dijelu poslanice naglašujući novi život kao dar koji su vjernici primili i trebaju ga razvijati u svagdašnjem životu.

DUGE REČENICE I PARTICIPSKJE KONSTRUKCIJE

Različiti kodeksi i grčki rukopisi Ef sadrže tridesetak varijanata koje ne utječu bitno na značenje pojedinih rečenica nego su više znak povijesti prenošenja i razumijevanja ove poslanice.³⁴ Ono što otežava prevođenje i tumačenje nisu tekstualne varijante nego duge rečenice u grčkom tekstu Ef. Gramatičari su istaknuli kao specifično svojstvo autora Ef (i Kol) da nakon jedne rečenice voli dodati drugu s dekliniranim participom, proširiti je s *hoti* i pripadnim glagolom i sve skupa ukasiti dodatnom relativnom rečenicom.³⁵ U grčkom koji ima dobre mogućnosti preciznog izražavanja osnovni smisao ipak ostaje jasan, a poznato je da se autori novozavjetnih spisa nisu trudili oko lijepog stila.

Među upadljivo duge rečenice spadaju u grčkom tekstu Ef 1,3–14; 1,15–23 (cijelo prvo poglavlje nakon pozdrava praktično sadrži samo dvije rečenice!). U drugom poglavlju teška je rečenica 2,14–18, u trećem je neobično duga 3,1–7, u četvrtom 4,11–16. U parenetskom su dijelu rečenice nešto kraće i razumljivije.

Blagoslovni himan 1,3–14 Duda-Fučak razdijelili su na 6 rečenica, a isto tako i Rupčić. Odlomak 1,15–23 podijelili su također jednako na dvije rečenice. Himan o Kristu mirotvorcu u 2,14–18 Rupčić raspoređuje strukturirano u dvije rečenice, a Duda-Fučak prozno u tri rečenice. Anakolutsku rečenicu u 3,1–17 također složno dijele na tri u hrvatskom prijevodu. Rečenica o različitim darovima u tijelu Kristovu koje može i treba rasti u ljubavi 4,11–16 u grčkom tekstu sadrži šest glagola u određenom vremenskom obliku koji su raspoređeni u jednoj glavnoj (*autos edôken*), tri namjerne (*mehri katantêsômen*; *hina mêketi ômen*; *alêtheuontes de auksêsômen*) i jednoj relativnoj (*eks hou poiëitai*). Ta složena rečenica sadrži i 5 participa od kojih su dva u nominativu plurala muškog roda i dva u nominativu singulara srednjeg roda. Naši su je prevodioci složno podijelili na dvije manje rečenice.

Posebnu umjetnost predstavlja prevesti *participske konstrukcije* na hrvatski koji ne trpi dekliniranje participa. Participsku relativnu rečenicu u 1,13 *en hō kai pisteusantes esfragisthête* naši su prevodioci izvrsno razriješili: „U njemu ste, pri grlivši vjeru, opečaćeni” (Rupčić „... i zapečaćeni”). U 1,19 *eis hēmas tous pisteuontas* prevodioci su izvrsno prerekli particip prezenta koji izražava akciju što traje: „... prema nama koji vjerujemo” (D–F), „... u nama koji vjerujemo” (R). U 2,5 *ontas hēmas nekrous* prevedeno je „... nas koji bijasmo mrtvi” (R.: „... koji smo bili mrtvi”). Participi aorista u 2,14 *ho poiēsās ... kai lysas* izvrsno su pre-

34 Usp. B. M. METZGER: *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, London 1975, 601–610.

35 Usp. F. BLASS – D. DEBRUNNER – F. REHKOPF: *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1976, 388.

vedeni našim aoristom: „... on učini, sruši...” (D–F. „... učini, razori”). U 3,9 *tou mysteriou tou apokekrymmenou* Rupčić prevodi: „... Tajne koja je bila skrivena”, a D–F. „... Otajstva, skrivena...” Rupčić je preveo *en tô theô tô ta panta ktisanti* (3,9): „U Bogu, stvoritelju svega”, D–F. „... u Bogu koji sve stvorio.” Rupčić je u 3,19 *gnônai tèn hyperballousan tês gnôseôs agapên* preveo: „Upoznati ljubav Kristovu koja nadilazi spoznaj”, a D–F. „... spoznati nadspoznatljivu ljubav Kristovu.” *Altheuontes de en agapê* (4,15) R. je preveo: „Provodimo u život istinu u ljubavi”, D–F.: „...Istinujući u ljubavi.” Nijedna varijanta prijevoda nije kriva, ali isto tako nijedna ne iscrpljuje sav sadržaj izvornog *altheuô*, jer je riječ o biblijskoj i objavljenoj istini na koju vjernici najprije pristaju, zatim je provode u život, a onda je svjedoče i naviještaju.

Particip *katharisas* (5,26) R. je preveo trajno, iako se radi o part. aorista: „čisteći je”, a D–F. trenutno: „očistivši je.” Iz konteksta o vikarnoj smrti Kristovoj (cf *heauton paredôken hyper autês*) izlazi da autor misli na povijesni trenutak smrti Kristove na križu pa bi prijevod D–F. bio točniji. Nom. pl. part. aorista *katergasamenoï* (6,13) naši su prevodioci izvrsno i složno riješili zavisnom rečenicom: „...kad sve nadvladate.”

Neki participi u Ef, češće nego u ostalim spisima NZ, imaju *imperativno značenje*. To izlazi iz konteksta, pogotovu ondje gdje se participi nastavljaju na imperativ glavne rečenice. Tako participe prezenta *anehomenoï, spoudazontes* (4, 2–3) naši prevodioci sjajno preriču trajnim imperativom: „Podnosite...nastojte!” Particip aorista med. *apothemenoï* (4,25) naši prevodioci sjajno preriču trajnim imperativom: „Odbacite” (R.), „Odložite” (D-F). Particip prezenta *harizomenoï* (4,32) R. prevodi: „Opraštajte”, D-F.: „Praštajte!” Jedni i drugi sasvim ispravno trajnim glagolom. Sličan particip u imperativnoj konstrukciji *dokimazontes* (5, 10) R. sretnije prevodi: „Odlučujte se...”, dok D-F., vjerojatno nepažnjom, stavljaju trenutni glagol: „Odlučite se za...” U 5,15 particip prezenta *ergazomenoï* nastavlja se na imperativ *blepete*. Zato R. s pravom prevodi: „Iskorišćujte (priliku)”, a isto tako i D-F.: „Iskupljujte (vrijeme).” *Lalountes* (5,19) se nastavlja na niz imperativa (koje su naši prevodioci morali razlomiti u nekoliko rečenica) pa je s pravom preveden: „Govorite”, odnosno „Razgovarajte”. U istoj grčkoj rečenici participi prezenta *euharistountes, hypotassomenoï* prevedeni su trajnim imperativom (i razlomljeni u dvije rečenice): „Zahvaljujte, pokoravajte se” (D-F.: „Podložni budite!”). O imperativu *stete* u 6,14 konstrukcijski ovisi šest participa u slijedećim recima (6,14–18) koje su naši prevodioci sasvim točno preveli imperativima.

Iz načina kako su naši prevodioci razlamali duge rečenice u grčkom tekstu Ef i prevodili participske konstrukcije vidi se da su dobro razumjeli izvornik i trudili se prevesti ga na današnji crkvenohrvatski jezik.

USPOREDBA PRIJEVODĀ S IZVORNIKOM I MEĀUSOBNO

Najidealnije bi bilo donijeti u tri stupca sinoptički tekst grčkog izvornika i dvaju hrvatskih prijevoda. Kako bi to zauzelo prevelik broj stranica, ograničavam se na usporedbu važnijih mjesta i isticanje značajnijih razlika među prevodiocima.

R. ispušta *en Ephesò*, jer te riječi ne postoje u najvažnijim starim rukopisima i jer je ovo više okružnica nego poslanica (što tumači u bilješki na istoj stranici). D-F. to zadržavaju kao i većina današnjih prijevoda. Osobno mislim da te riječi treba zadržati, jer je s njima poslanica ušla u kanon i po njima se razlikuje od drugih spisa NZ. R. povezuje izraz *tois hagiois tois ousin... kai pistois* i sve prevodi: „...svetim vjernicima.” D-F. to rastavljaju pa prevode „...svetima koji su u Efezu i vjernima...” Mislim da je povijesno točnije *pistoi* prevesti kao „vjerni”, a ne „vjernici”, jer se pod tim izrazom misli na ustrajnost u naviještenoj i prihvaćenoj vjeri, dakle više vjernost nego vjera u današnjem smislu riječi. Čim danas reknemo „vjernici”, odmah imamo na umu i druge koji to nisu, ili nisu „naše vjere”. U vrijeme pisanja Ef nije postojala kategorija teoretskih ateista, a pod „bezbošcima” SZ kritizira članove Božjeg naroda, vjernike dakle, koji ne drže savezničke obaveze prema Jahvi.

U Rupčićevu prijevodu podnaslov *Nacrt* spasenja odviše podsjeća na suvremenu civilizaciju nacrtā i trčkaranja za različitim odobrenjima prije zidanja građevine. Bog je uvijek imao plan ili naum spasenja, ne nacrt.

Grčki izraz *eulogetos* u 1,3 R. prevodi „Neka bude hvaljen”; D-F.: „Blagoslovljen.” Iako mi u hrvatskom religijskom rječniku jedva kada Boga „blagoslivljamo”, ipak je taj izraz bliži židovskoj književnoj vrsti *berakah* pa bi prijevod D-F. bio povijesno situiraniji. U 1,5 *eis hyiothesian* R. prevodi „za sinove”, D-F.: „za posinstvo.” *Hyiotheisia* u grčko-rimskom pravu I. stoljeća je adopcija djece (muške i ženske) u obitelj koja na njih prenosi svoje ime, socijalni položaj i religiju. Od novozavjetnih spisa samo pavlovska zbirka upotrebljava ovaj izraz i Pavao proteže posinstvo Božje na muške i ženske krštenike. Zato prijevod „za posinstvo” ostavlja barem odškrinuta vrata, „za sinove” previše maskulinizira Crkvu *Eharitòsen* (1,6) R. prevodi „dobrostivo obdari”, D-F. „zamilova”. Nisam siguran da će Hrvat koji govori štokavski pod „zamilova” dokučiti ono što su prevodioci htjeli reći, iako priznajem da je teško naći adekvatan izraz. *Afesis tòn paraptòmatòn* (1,7) je prema R. oprostjenje grijeha, a prema D-F. otpuštenje prijestupa. Iako je ovo posljednje suvremenom hrvatskom čitaocu nejasnije, bliže je biblijskom poimanju.

To Mysterion u Ef R. prevodi u 1,9 „tajna” a u 3,3.4.9 „Tajna”. Istina, u trećem poglavlju *mysterion* je usko vezan uz Apostolov misterij, ali sadržajno nije toliko različan od 1,9 da bi se trebao prvi put pisati malim slovom a poslije velikim. U prijevodima se pišu velikim slovima tehnički pojmovi koji u određenom spisu imaju sasvim vlastito značenje, a to je svakako slučaj s *mysterion* u Ef. D-F. svaki put pišu „Otajstvo” i s toga stanovišta su dosljedniji. Drugo je pitanje koji od hrvatskih izraza bolje preriče sadržaj ovog pojma iz Ef. „Tajna” je prvenstveno nešto nepoznato, ili dostupno vrlo ograničenom broju ljudi, strogo čuvano od „ostalih”. To donekle odgovara *mysterionu* u Ef, jer je Božji plan spa-

senja bio nepoznat do Apostolova nastupa među poganima. Ali, kad ga je jednom proklamirao, to više nije tajna nego događaj spasenja. Možda je zato sretniji izraz D-F., iako nijedan hrvatski izraz ne preriče sve što je u ovom pojmu sadržano.

Sadržajno je vrlo bogat izraz *anakefalaiōsasthai* (1,10). Već smo spomenuli kako ga različito prevode naši prevodioci: „obuhvatiti pod jednu glavu”, „uglaviti”. U štokavskom hrvatskom „uglaviti” ne znači ono što D-F. žele unijeti u ovaj glagol. Precizan izraz pomalo uključuje i pitanje povijesno-religijske pozajine: gnostička (u prvom redu) ili starozavjetna? *To euangelion* (1,13; 3,7) R. prevodi kao „Veselu vijest”. Na sugestiju književnikâ zagrebačkog kruga u izdanju agrebačke Biblije unešena je u njegov prijevod promjena: „*Radosna vijest*” s obrazloženjem da je veselje samo izvanjsko a radost unutarnje stanje koje se ne mora pokazivati cikom i vriskom. D-F. vratili su se ponovno izrazu „Evangelje” s time da ga pišu velikim slovom. Među bibličarima šezdesetih godina prevagnula je želja da se *euangelion* iz NZ prevede riječju koja je bliža današnjim čitaocima. Tako su Nijemci uveli izraz Frohe Botschaft, a anglosaksonski bibličari Good News ili Glad Tidings. Danas se prevodioci opet vraćaju na *euangelion* (u obliku koji je stoljećima ustaljen u njihovu jeziku) s obrazloženjem da nijedan moderni izraz nije adekvatan i da u prijevodu treba ostati prizvuk doba u kojem je NZ nastajao. U tom smislu A. Škrinjar ima pravo kad kaže prilikom recenzije Rupčićeva prijevoda: „Nešto od semitskog kolorita mora ostati u prijevodima Sv. pisma.”³⁶

Apokalypsis (1,17) R. prevodi kao „otkrivenje”, D-F. kao „objavu. Oba izraza imaju dubok korijen u hrvatskoj religijskoj terminologiji, oba odgovaraju biblijskom kontekstu i posebno Ef. Popis viših sila u 1,21 i 6,12 (na ovom drugom mjestu očito je da su to duhovi hostile raspoloženi prema ljudima) D-F. stavljaju velika slova: Vrhovništva, Vlasti, Moći, Gospodstva. U 1,21 nema člana uz njihova imena, a u 6,12 ima. R. ih piše malim slovom. Veliko slovo upozorava na posebno značenje tih bića za prve povijesne čitaoce Ef i za današnje razumijevanje ove poslanice.

Grčki tekst Ef 2,1 nema gramatičkog predikata. Zato R. ovamo prenosi *synezōopoiēsen* iz r. 5: „S Kristom oživi...” i stavlja to u zagradu. D-F. pretvaraju logički predikat *hymas ontas nekrous* u gramatički: „I vi bijaste mrtvi.” Oba prijevoda ostavljaju *ho aiōn* u latiniziranom obliku i pišu ga velikim slovom: Eon ovoga svijeta. U 2,2 *hoi hyioi tēs apeitheias* su „nevjernici” za R. a „sinovi neposlušni” za D-F. „Nevjernici” je više egzegeza (sasvim ispravna) nego doslovni prijevod grčkog izraza. R. je r. 3 vrlo uspješno razdijelio na dvije rečenice, dok D-F. ostavljaju jednu rečenicu koristeći particip „udovoljavajući”.

Ethnē (2,11) R. prevodi kao „pogane”, D-F. kao „neznabošce”. Jedan i drugi izraz dovoljno jasno označuju pripadnike narodâ koji nisu Izrael, narod Božji, pozvan na vjeru i zadužen za objavu. U 2,12 *ksenoi tōn diathēkōn tēs epangelias* R. prevodi: „... bez dijela u ugovorima obećanja”, a D-F.: „... tuđi Savezima obećanja.” R. u svom prijevodu NZ i u svojim pisanim radovima smatra da *diatheke*

36 A. ŠKRINJAR: Novi hrvatski prijevod Svetog pisma NZ, CUS 1968, 75.

odnosno *berith* ne može biti prevedeno hrvatskom riječju „savez”, dok D-F. konstantno zastupaju „savez”. Poslanica Hebrejima je najbolji znak da *diathèkè* većinom, ali ne uvijek, znači „savez”. U Ef 2,12 više odgovara riječ „savez” nego „ugovor”. U istom retku *atheoi* R. prevodi kao „oni koji su bez pravoga Boga”, D-F. „neznabošci”. U 2,14 *hè eirènè hèmòn* R. prevodi „naš jedini mir”, preričući ono što je sadržano u grčkom članu *hè* pomoću „jedini”. D-F. su to izrazili velikim slovima: „Mir naš.” U istom retku *ta amfotera* R. prevodi kao „obadva naroda”, D-F. ostaju pri doslovnom smislu: „oboje”. Slično *tous dyo* u 2,15 R. prevodi „od dvaju naroda” a D-F. ostaju pri doslovnom značenju: „od dvojice”.

Ksenoi kai paroikoi (2,19) R. prevodi jednim izrazom „tuđinci”, a D-F. i ovdje ostaju na doslovnom značenju: „tuđinci ni pridošlice.” U vrijeme nastajanja NZ pridošlice su kategorija stanovnika u jednom mjestu drukčija od tudinaca i to bi trebalo ostati u prijevodu. U 2,20 R. dodaje „pravi” uz „temelj” te gen. *apostolôn kai profeton* tumači kao epegezegetski (=temelj koji su apostoli i proroci), dok D-F. prijevodom „nazidani na temelju apostolâ i prorokâ” ostaju bliži izvorniku i ostavljaju mogućnost da čitalac razumije gen. i kao gen. porijekla (= temelj koji su postavili apostoli i proroci, koji od njih potječe). Katolici jednodušno prihvaćaju prvo tumačenje, protestanti uglavnom drugo, osobito imajući na umu 1 Kor 3,11 gdje Pavao uči da je Krist temelj Crkve. Ako je izvornik otvoren za različito tumačenje, prijevodi ne bi smjeli isključiti jedno od mogućih tumačenja ili bi ispod crte trebali navesti i drugu mogućnost prevođenja istog teksta. *Akrogônaios* (2,20) oba prijevoda razumiju kao „zaglavni kamen” pod utjecajem radova J. Jeremiasa koji je tridesetih godina otkrio da u jednom apokrifnom spisu taj izraz znači zaglavni ili završni kamen što povezuje zidove pri vrhu. Noviji radovi o Ef pokazuju da u Ef 2,20 (zbog teologije o Kristu i Crkvi) bolje odgovara značenje „ugaoni kamen”, kao najvažniji kamen u temelju zgrade.³⁷

U 3,1 grčka rečenica nema predikata: pisac je počeo misao i, ne završivši je, prešao na drugu. Naši su prevodioci stavili tri točkice na kraju rečenice kao znak da nešto treba dodati, a sami se nisu upuštali u dodavanje. *Diakonos* (3,7) R. prevodi kao „službenik”, a D-F. „poslužitelj”. Mislim da ovaj drugi izraz, zbog pejorativnog prizvuka u današnjem govornom jeziku o „službenicima”, bolje odgovara izvornom pojmu. Dvostruki deminutiv *elahisterô* (3,8) R. prevodi doslovno: „Manjemu od najmanjega”, D-F. jednostavnije: „Najmanjemu”. *Eis ton esô anthrôpon* (3,16) R. prevodi: „... u korist nutarnjega čovjeka”, D-F.: „za unutrašnjeg čovjeka”. *Pan to plêrôma tou theou* (3,19) R. prevodi: „... sve punine koja dolazi od Boga”, D-F.: „... do sve Punine Božje”. Pojam plerome u Ef je jedan od tehničkih izraza ove poslanice pa D-F. imaju pravo što ga pišu velikim slovom. Rupčićev prijevod isključuje druge mogućnosti razumijevanja plerome u 3,19.

Oun u 4,1 R. prevodi kao „zato”, D-F. kao „dakle”. Jedna i druga mogućnost su ispravne jer se moralni odsjek koji ovdje počinje nadovezuje na dogmatski iz prethodnih poglavlja. Svako moralno „trebate” izvire iz dogmatskog „zato” ili „dakle”. *Meta pasês tapeinofrosynês* R. prevodi: „... sa svakom vrstom poniz-

37 Usp. R. J. McKELVEY: *The New Temple*, Oxford 1968.

nosti", D-F.: „... sa svom poniznošću". *Ten henotêta tou pneumatos* (4,3) R. prevodi: „... jedinstvo komu je Duh tvorac", D-F.: „... jedinstvo Duha". Svojev. Božja *patêr pantôn, ho epi pantôn kai dia pantôn kai en pasin* (4,7) R. prevodi: „... Otac sviju koji je nad svima, koji djeluje po svima i stanuje u svima". Podvučene riječi ne postoje u izvorniku, ali one logički spadaju u tekst. *Nêpioi* (4,14) R. prevodi: „... malodobni", D-F.: „... nejačad". *Auksêsômen* (4,15) oba prijevoda razumiju prelazno: „... da sve uraste u njega". U 2,22 taj je glagol sigurno neprelazan i naši su ga prevodioci tako preveli. Prelazno značenje u 4,16 prvi je u novijoj egzegezi usvojio H. Schlier u svom komentaru Ef, zatim Zerwick u svojoj *Analysis philologica Novi Testamenti graeci*. Ono pretpostavlja jaku misijsku svijest i djelatnost u mjesnoj zajednici kojoj je upućena Ef. Prelazno značenje pretpostavlja i eshatologiju Ef kao u ostalim poslanicama pavlovske zbirke. Novije studije o Ef pokazuju da je misijska svijest i djelatnost slaba a eshatologija „realizirana": već smo sada uskršli (2,6). Zato najnoviji prijevodi i komentari Ef, katolički i nekatolički *auksein* u 4,16 razumiju neprelazno, tj. vjernici trebaju rasti. Budući da to znatno mijenja smisao rečenice (i intonaciju poslanice) prevodioci bi svakako trebali barem navesti u bilješki i drugu mogućnost prevodenja.

Kathôs estin aletheia en tō Iesou (4,21) R. prevodi: „... kako je on u Isusu istina". U zagrebačkoj Bibliji ispušteno je „on" na ovom mjestu. Vjerojatno se u izdanju iz 1967. radi o tiskarskoj pogrešci pa bi trebalo biti „ono"; inače nema nikakvog oslona za „on" u grčkom tekstu. *Tō pneumati tou noos hymôn* (4,23) R. prevodi: „... duhom u kojem mislite", D-F.: „... duhom svoje pameti". Imperativ prez. *syniete* R. ljepše prevodi: „... uočavajte što je volja Božja", D-F.: „shvatite..."

Hôdais pneumatikais (5,19) R. prevodi: „... nadahnutim pjesmama", D-F.: „... duhovnim pjesmama". Jedno i drugo je ispravno, jer se radi o pjesmama koje Duh nadahnjuje na kršćanskoj liturgiji i koje se trebaju nastaviti u svagdašnjem životu. *En fobō Hristou* (5,21) R. prevodi: „... iz poštovanja pred Kristom", D-F.: „... u strahu Kristovu". Rupčićev prijevod bolje izriče dogmatsko načelo za bračne, obiteljske i društvene odnose među kršćanima, jer respekt pred Kristom kojemu su svi pridruženi treba unositi novu dimenziju u postojeće odnose. *Tō lytrō tou hydatos en remati* (5,26) R. prevodi: „... vodenom kupelji uz pranje riječi", D-F.: „... kupelji vode uz riječ". U izvorniku ne postoji riječ „pranje", ali se ona u hrvatskom može dodati radi cjelovitosti rečenice. Oba su prijevoda izvršno prerela *hina fobêtai* (5,33): „... neka poštuje".

En paideia kai nouthesia Kyriou (6,4) R. prevodi: „... stegom i opomenom Gospodnjom", D-F.: „... stegom i urazumljivanjem Gospodnjim". Iako je u hrvatskom neobična, riječ „urazumljivanje" sadržajnije preriče grčki pedagoški pojam *nouthesia*. *Pros haima kai sarka* (6,12) R. prevodi: „... protiv slabog čovjeka", D-F.: „... protiv krvi i mesa". U 2,3 *en tais epithymiais tês sarkos* R. je preveo: „... što je tražilo naše zemaljsko biće". Ustanovivši da R. različito i opisno prevodi *sarks*, Škrinjar ističe potrebu ustaljenog prijevoda ovog važnog biblijskog izraza. Možda to nije uvijek moguće postići, ali bi svakako trebalo ostaviti semitizam „krv i tijelo". *Diakonos* (6,21) R. prevodi sa „sluga", D-F.: „... po-

služitelj". Tihik je Apostolov suradnik i donosilac poslanice i zato više nego sluga.

ZAKLJUČAK

Ef sadrži 10 riječi koje dolaze samo u Kol u okviru NZ, zatim 41 novozavjetni hapax legomenon i 32 riječi koje u NZ dolaze samo u pavlovskoj zbirci. Donosi ritmičke tekstove koji potječu iz liturgije prve Crkve te kerigmatsku građu složenu u duge rečenice s monotonim i složenim participskim konstrukcijama. Zato je ova poslanica dobar „uzorak“ za iskušavanje prevodilačke stručnosti i maštovitosti.

Hrvatski prevodioci Rupčić (1967) i Duda-Fučak (1973) podijelili su, poput drugih priznatih prevodilaca, tekst Ef na doktrinarni i parenetski dio te unijeli podnaslove koji olakšavaju razumijevanje teksta i čitanje manjih cjelina. Posebnu pažnju posvetili su izrazima koji su znak teološkog i kozmogonijskog nazora na svijet kod autora Ef, kao što su: *anakefalaiōsasthai, aletheuein, ta epourania, euangelion, mysterion, plēroma, ta panta, pisteuein, sōma*. Pri prevođenju i načinu pisanja ovih izraza pokazuju da su pratili bibličarsku literaturu o Ef koja je izašla i nametnula se kao neophodna u šezdesetim godinama (H. Schlier, M. Zerwick). Nisu, međutim, pratili ni uvažili u procesu prevođenja literaturu o Ef koja je izašla koncem šezdesetih i sedamdesetih godina (R. J. McKelvey, A. Lindemann, H. Merklein i dr.).

Unatoč kritičkim primjedbama uz pojedine opcije prevodilaca, nisam našao nijedno mjesto koje bi bilo sasvim krivo prevedeno obzirom na grčki izvornik. Zato su prijevod R. i D-F. novi, samostalni i točni prijevodi Ef na današnji crkveno-hrvatski jezik.

Na mjestima gdje gramatička konstrukcija, neposredni kontekst i teološka linija Ef dopušta dvostruko razumijevanje pojedinog grčkog izraza prevodioci su se odlučili za mogućnost koja im se čini najtočnija i najprikladnija. Primjeri: *epi tō themeliō tōn apostolōn kai profetōn* (2,20), *auksēsōmen eis auton ta panta* (4,15), *dokimazontes* (5,10). Današnji prijevodi svjetskog glasa, npr. *Traduction oecumenique de la Bible* (NZ 1974), stavljaju u takvim slučajevima u bilješci ispod crte i drugu (ili treću) mogućnost. To bi trebali činiti i naši prijevodi ako pretendiraju na znanstvenost.

Ogromna prednost Rupčićeva prijevoda jesu *egzegetske bilješke* ispod teksta. Pri ograničenom prostoru morao je komentirati samo neke pojmove Ef, ali komentar svakako pomaže boljem razumijevanju teksta. Iz komentara se vidi da je R. egzeget koji se trudi razjasniti smisao teksta na povijesnoj i današnjoj razini. Iz te želje da tekst približi današnjim vjernicima tražio je što prikladnije izraze pri prevođenju te ponekad dodavao riječi kojih nema u izvorniku a koje zahtijeva duh hrvatskog jezika kao misaonu i izražajnu cjelinu.

Duda i Fućak su zaljubljenici doslovne poruke teksta i trude se prevesti što vjernije grčki izvornik. To je s pravom uvidio i pohvalio u njihovu prijevodu
"IZ dr P. Kuzmić."³⁸

Oba smjera prevođenja postoje kod velikih naroda. Tako bismo Rupčića mogli usporediti s *New English Bible* a D-F. s *Revised Standard Version*. Rupčićev je prijevod čitkiji, smireniji i svakako pristupačniji čitaocima bez dublje teološke naobrazbe. Prijevod Dude-Fućaka je vjerniji izvorniku, teže se čita i pretpostavlja teološku naobrazbu čitalaca. Za dogmatsko argumentiranje, pogotovu među čitaocima koji ne mogu provjeriti prijevod usporedbom s izvornikom, D-F. su bolji, ali teži.

Kod svih prijevoda SP ostaje osnovna dilema – kakva vjernost originalu i na kakav hrvatski prevoditi: tradicionalno-crkveni, pučko-govorni, standardni, strogo književni? Zato dobrih prijevoda nikada dosta! Našoj Crkvi i čitaocima hrvatskog jezičnog područja potrebni su i R. i D-F. Zato, ako prevodioci imaju vremena i izdavači sredstava, neka nastave izdavati dotjerana i popravljena izdanja, a čitaoci će se odlučivati za prijevod koji im više odgovara ili će usporedbom prijevoda (što je osobito uobičajeno u anglosaksonskim krugovima) istraživati smisao Pisma kao poruke Božje upućene preko ljudskih riječi.

New York, 10. kolovoza 1981.

Mato Zovkić

38 Dr PETER KUZMIĆ: Biblija i ekumenizam (intervju), Veritas, veljača 1981, str. 8 kaže: „U krugovima gdje ja poučavam Bibliju, i uopće u protestantskim crkvama, velika se važnost pridaje vjernosti izvorniku. Tu je, čini mi se, prijevod profesorá Dude i Fućaka nedostižan, pa je velika šteta što on nije dio standardne zagrebačke Biblije.”